

en diens herinrichting van Parijs in de tweede helft van de 19^e eeuw. Na de City Beautiful Movement zou de Amerikaanse stadsplanning een geheel ander karakter krijgen: sterk geprofessionaliseerd en met meer oog voor de sociale dimensies van stadsontwikkeling en de verantwoordelijkheden van de lokale overheid. 1915 vormt dan ook een logische afsluiting van bijna 400 jaar stadsontwerpen en -aanleg.

TITY DE VRIES

2 Oudheid

'Daar werd wat groots verricht'. Ephese en de Oostenrijkse opgravingen

D. Knibbe,

Ephesus. Geschichte einer bedeutenden antiken Stadt und Portrait einer modernen Grossgrabung im 102. Jahr der Wiederkehr des Beginnes österreichischer Forschungen (1895-1997) (Peter Lang; Frankfurt am Main, 1998); 372 blz., ill., krtn., DM 79,-, ISBN 3-631-32152-X.

Ephese (gr. ΕΦΕΣΟΣ, lat. Ephesus), op de westkust van Klein-Azië in het huidige Turkije, is gedurende de gehele Oudheid een stad van betekenis geweest. Haar beroemdste zoon is ongetwijfeld de natuurfilosoof Heraclitus (6e eeuw v.C.), maar de lezer zal vooral met de naam van de stad bekend zijn vanwege het feit dat de antieke site een belangrijke toeristische trekpleister vormt. Grote delen van het relatief goed bewaard gebleven monumentale centrum van (voornamelijk) het Romeinse Ephese zijn vanaf 1863 opgegraven en vormen nu een spectaculair archeologisch decor, met de antieke straten, het theater en de zogeheten Celsusbibliotheek als hoogtepunten.

Vanaf 1895 hebben Oostenrijkse opgravingen op systematische wijze het centrum van de antieke stad blootgelegd en op die manier ook gezorgd voor een omvangrijke wetenschappelijke literatuur over de vondsten. Hierdoor is het mogelijk om zeer diverse aspecten van de geschiedenis van de stad en het leven in het antieke Ephese te belichten. Van die ruim 100 jaar is (met onderbrekingen

gedurende de beide wereldoorlogen en andere perioden van politieke spanning) 65 jaar effectief gewerkt waarbij ongeveer 1/10 van het antieke stadsareaal is blootgelegd. Daarbij is ook aandacht besteed aan de Byzantijnse en Ottomaanse resten die later op of nabij de antieke ruïnes zijn verzezen.

Het boek van Dieter Knibbe, buitengewoon hoogleraar in Wenen en als epigraaf reeds decennia bij de opgravingen betrokken, wil de balans opmaken van deze eeuw aan Oostenrijkse inspanningen. Het is dan ook duidelijk een jubileumuitgave (met aandacht voor de geldschietters, de vele Oostenrijkse geleerden die de stad hun energie hebben gewijd, etc.) die eindigt met een melancholische terugblik van de auteur op zoveel bijzondere jaren aan de Turkse kust. Kennelijk wil het boek ook een praktische reisgids zijn, want het begint met 'Ein kleiner Baedeker' waarin praktische wenken voor een verblijf ter plekke worden gegeven. Hierna volgen een korte, becommentarieerde rondgang over de opgravingen (I) en een zeer uitgebreid historisch overzicht van de geschiedenis van de stad, van de bronstijd tot heden (II). Beide hoofdstukken zijn instructief en goed geschreven; met deze kennis in het hoofd kan men onbevreesd de ruïnes in. Hoofdstuk III verschaft de lezer in 9 pagina's een geschiedenis van de opgravingen waarbij ondertitels als 'Dornröschen erwacht zu neuem Leben' (over de eerste Engelse opgravingen vanaf 1863) of 'Ein goldenes Fass ohne Boden' (over het Oostenrijkse project) wellicht sommige lezers zullen irriteren.

De hoofdstukken IV tot en met VI zijn heel anders van onderwerp en karakter. De auteur tracht hier inzicht te geven in het proces dat van het vinden van een archeologisch overblijfsel leidt tot de uiteindelijke publicatie en een reconstructie van het leven in de antieke wereld. Hij begint met een bespreking van de bronnen (IV: literair, epigrafisch, numismatisch, materieel, etc.), noemt vervolgens natuurwetenschappelijke disciplines die de archeologie ten dienste staan (V: antropologie, archeo-zoölogie, geologie, etc.) en gaat ten slotte in op de materiële infrastructuur (VI). Deze hoofdstukken zijn oppervlakkig en voegen aan de kennis van de lezer over Ephese niets toe. Blijkbaar

heeft de auteur een korte, zeer basale introductie in de archeologie willen schrijven waarbij echter kopstekten als 'Geologie: Geschichte hat auch immer mit der Erde zu tun' of 'Geophysik: Elektronische Augen sehen unter den Boden' toch ook de geïnteresseerde leek zullen tegenstaan. Het boek wordt afgesloten met twee hoofdstukken waarin een algemene, 20 pagina's tellende bibliografie wordt aangeboden (VII) alsook een aantal registers, lijsten, een epiloog op het jubileumjaar 1995, 12 zwart-wit afbeeldingen en een kaart (VIII).

Al met al wordt het de lezer duidelijk dat de Oostenrijkers zich uitstekend van hun zelf gekozen taak gekweten hebben: Ephese was een belangrijke antieke stad waarvan de prachtige overblijfselen, door het Oostenrijkse project aan het licht gekomen, uitgebreid onderzocht en gepubliceerd, nog getuigen. Deze balans is in dat opzicht volstrekt niet problematiserend. Wellicht past dat ook niet bij een jubileumuitgave, maar een overzicht van de lacunes in de kennis (ook met het oog op de toekomst van het Oostenrijkse project) en een inzicht in welk ander soort vragen nog aan het zo moeizaam vrijgelegde materiaal kunnen worden gesteld, waren voor de lezer van belang geweest. Hoe functioneerde Ephese als regionaal centrum ten opzichte van het omringende achterland, bijvoorbeeld, en hoe zag de stad er buiten dat monumentale centrum nu eigenlijk uit? Ook was het aardig geweest om wat te weten te komen over de keuze voor Ephese als nationaal opgravingsproject aan het eind van de 19e eeuw. Verschillende Europese grootmachten deden in die periode hun best om een vermeende (culturele) superioriteit te koppelen aan de antieke wereld. Archeologie was daarbij een middel om dat verleden te annexeren, te claimen en zich zodoende dus te legitimeren. De strijd die in Griekenland ontbrandde omtrent het verkrijgen van opgravingsrechten voor belangrijke sites zoals Delphi (dat de Fransen bemachtigden) en Olympia (dat door de Duitsers werd opgegraven) illustreert dit. Een nog pregnanter voorbeeld van deze pogingen tot annexatie van de antieke wereld is wellicht de plaatsing van het Duitse archeologische instituut in Rome in die periode. De Duitsers zetelden op het

Capitool, letterlijk en figuurlijk verheven boven de 19e eeuwse stad, op de plaats die ooit het hart van de antieke wereld vormde: de Duitsers als (de enige) waardige erfgenamen van de Romeinse deugden en (paradoxaal genoeg) de Griekse geest. Waren de Weners te laat en moesten ze zich daarom behelpen met de westkust van Klein-Azië? En is het nooit een probleem geweest dat de wortels van de Europese cultuur werden gezocht in niet-Europese bodem? Jammer genoeg komen dit soort aspecten in het boek niet aan de orde.

Aan de Oostenrijkse prestaties doet dat natuurlijk allemaal niets af. De lezer krijgt aan de hand van het boek van Knibbe een goed overzicht van die prestaties, maar, heb ik me gedurende lezing steeds meer af zitten vragen, welke lezer? Het boek is geen reisgids; daarvoor is de rondgang relatief te beperkt, het historisch overzicht veel te uitgebreid en de bibliografie te omvangrijk. Het is echter ook geen wetenschappelijke balans; daarvoor zijn de algemeen archeologische hoofdstukken te oppervlakkig en is het boek als geheel te beschrijvend. De zeer geïnteresseerde toerist of student kan het wellicht als voorbereiding op zijn of haar bezoek aan Ephese gebruiken (zoals Knibbe zelf suggereert); maar het boek is niet aantrekkelijk uitgegeven, heeft slechts 12 afbeeldingen en de inhoud is ook voor dat doel niet goed in balans. Het blijft dus, hoe interessant, informatief en over het algemeen goed geschreven ook, vooral een boek voor de Oostenrijkse jubilarissen zelf.

M. J. VERSLUYS

Krenten in de antieke pap

Peter Garnsey,
Food and society in classical Antiquity
(Cambridge University Press; Cambridge, 1999); xiv+175 blz., ill., £ 12.95 (pbk), ISBN 0-521-64588-3.

'There is no god like one's stomach: we must sacrifice to it every day.' Met dit citaat, afkomstig uit een Afrikaans lied, opent de inleiding van dit boek. Wij offeren nog steeds elke dag, maar we steken er minder energie in dan de meeste mensen uit het verleden.